

Helsingin yliopiston raha- ja mitalikokoelma ja esihistorialliset rahalöydöt

Tuukka Talvio

Abstract

The university, originally founded in Turku, has had a numismatic collection since the 1740s. In 1920 the collection was transferred to the National Museum, but it still has a professor of archaeology as its honorary keeper. An account is given of the resistance of certain archaeologists against including the collection in the National Museum because of its alleged disarray and partly foreign contents. As a result, the premedieval coin finds of Finland are still registered in the archaeological rather than numismatic collections.

Keywords: numismatics, coin finds, museum history.
Avainsanat: numismatiikka, rahalöydöt, museohistoria.

32.1 Johdanto

Numismaattinen tutkimus on nykyään keskittynyt erityisesti yliopistoihin ja museoihin. Helsingin yliopistolla on oma raha- ja mitalikokoelma, joka on myös maan vanhin museokokoelma. Sen esimiehinä ovat 1930-luvulta alkaen toimineet arkeologian professorit. Tehtävä on tosin ollut paljolti muodollinen sen jälkeen, kun kokoelma vuonna 1920 luovutettiin Kansallismuseon hoidettavaksi. Niin kauan kuin yliopisto myönsi sille pientä vuosittaista määrärahaa, professorin oli kuitenkin ajoittain poikettava museon alakerrassa sijaitsevaan rahakammioon keskustelemaan määrärahan käytöstä. Tämä koski vielä Mika Lavennon edeltäjää Ari Siiriäistä mutta ei enää Mikaa, sillä määräraha lakkautettiin 1980-luvulla. Aiemminkaan vaiva ei tosin ollut kovin suuri, sillä myös entinen arkeologian laitos sijaitsi Kansallismuseossa, mistä se 1970-luvun alussa muutti Museoviraston uusiin tiloihin Nervanderinkadulle.

32.2 Raha- ja mitalikokoelman vaiheet

Yliopistojen ja muidenkin oppilaitosten numismaattisilla kokoelmilla on pitkät perinteet. Britanniassa on merkittäviä kokoelmia mm. Cambridgen, Oxfordin ja Glasgow'n yliopistojen museoilla. Saksassa

vuonna 2017 perustettuun verkostoon *Netzwerk der universitärer Münzsammlungen in Deutschland* (NUMiD) kuuluu peräti 42 jäsentä.

Helsingin yliopiston kokoelma sai alkunsa Turun akatemiassa 1740-luvulla, lähimpinä esikuvinaan Uppsalan ja Lundin kokoelmat. Turun kokoelman ensimmäinen hoitaja oli H. G. Porthan, joka myös käsitteli numismatiikkaa luennoillaan antiikin arkeologiasta (Talvio 2018: 161–162). Hänen jälkeensä kokoelman esimiehenä on aina ollut joku yliopiston professoreista. Ennen arkeologien aikaa esimies valittiin yleensä henkilökohtaisen harrastuksen perusteella. Esimerkiksi vuosina 1849–1863 kokoelmaa hoiti teologi Gabriel Geitlin, joka itämaisten kielten tuntijana oli kiinnostunut Suomen viikinkiajan löydössä esiintyvistä ”kuufalaisista” rahoista. Vuodesta 1892 on esimiehen apuna ja kokoelman varsinaisena hoitajana ollut amanuenssi, jonka tehtävät 1920 siirtyivät Kansallismuseon rahakammion intendentille.

Kansallismuseon historiaa tunteva voi ihmetellä, miksi Helsingin yliopisto edelleen muodollisesti omistaa kokoelman, joka jo sata vuotta on ollut museon hallussa. Perustuuhan Kansallismuseo muutenkin suurelta osalta yliopiston entiseen Historiallis-kansatieteelliseen museoon. Asia selittyy sillä, että raha- ja mitalikokoelma yhdistettiin Kansallismuseoon muita kokoelmia myöhemmin, ja syyskuussa 1909 tehtyyn päätökseen sen omistusoikeuden säilyttämisestä yliopistolla vaikutti ns. sortovuosien epävarma tilanne (Talvio 2014: 27–28).

Nykyään ei rahakammioon sijoitetun Helsingin yliopiston kokoelman muodollisilla omistussuhteilla enää ole käytännön merkitystä. Museon henkilökunnastakaan ei moni liene niistä tietoinen. Rahakammio on paljolti juuri yliopiston kokoelman ansiosta maan ylivoimaisesti merkittävin numismaattinen kokoelma, johon minkään muun Suomen museon rahakokoelmaa ei voi verrata. Museolaa tuntemattomia saattaa tosin hämätä, että pääkaupungissa toimii myös Suomen Pankin Rahamuseo, jolla pankin vakavaraisuuden ansiosta on hyvin edustavat puitteet. Se ei kuitenkaan ensisijaisesti ole historiallinen museo vaan pankkia ja eurojärjestelmää esittelevä näyttely.

Helsingin yliopiston historiallis-kansatieteellinen museo toimi alun perin ahtaissa tiloissa päärakennuksen alakerrassa, mutta vuonna 1872 se avattiin yleisölle Senaatintorin nurkalla sijaitsevan Arppeanum-rakennuksen ylimmässä kerroksessa. Sillä oli nyt käytettävissään useita edustavia saleja, joiden saamiseen museon esimies Z. Topelius oli aktiivisesti vaikuttanut. Museon ylläpitäminen kävi kuitenkin yliopistolle kohtuuttoman vaikeaksi sen jälkeen, kun 1884 perustettu Muinaistieteellinen toimikunta oli asettunut sen tiloihin ja alkanut säilyttää siellä kaivauslöytöjään. Museovirastoa edeltäneen Muinaistieteellisen toimikunnan tehtäviin kuului tuolloinkin mm. historiallisten rakennusten suojelu, mutta kuten nimestäkin (ruots. *Arkeologisk kommission*) ilmenee, sen toiminta keskittyi paljolti esihistoriaan.

Alkuvuodesta 1887 yliopisto esitti senaatille, että valtio ottaisi historiallis-kansatieteellisen museon haltuunsa ja rakennuttaisi sille ja Muinaistieteelliselle toimikunnalle oman rakennuksen. Sen ensimmäiset piirustukset valmistuivatkin jo saman vuoden kuluessa. Aikalaiset pitivät siksi vuotta 1887 Kansallismuseon perustamisvuotena.

Yliopiston esityksen yhteydessä julkaisi myös Historiallis-kansatieteellisen museon silloinen amanuenssi Eliel Aspelin (myöh. Aspelin-Haapkylä) kirjoituksen ”Suomalainen Kansallismuseo – Asiasta joka on päivänkohtaiseksi tuleva”. Siinä hän hahmotteli syntymässä olevan museon kokoelmapolitiikkaa, kuten nykyään sanottaisiin. Kirjoituksessa kiinnitettiin huomiota myös yliopiston raha- ja mitalikokoelmaan:

Sen sisällyksestä kuitenkin vaan osa kuuluisi luonnollisesti [kansallis]museoon. Etupäässä kuuluisivat siihen nimittäin ne Suomessa löydettyt rahat, jotka osaksi ovat maamme aikaisemmilta kultuuriajoilta ja voivat olla avuksi valaisemaan kaupan käyntiä historian hämärämpinä aikoina, osaksi myös löydettyinä muinaisaikaisten esineiden kanssa kronologillisesti (ajanluvullisesti)

selvittivät näitä. Sellaiset rahat ovat muinaistieteelle sangen tärkeitä ja ainoastaan arkeologil-lis-historiallisessa kokoelmassa voidaan ne niin järjestää, että ne valaisevat *meidän* muinaisuut-tamme. Rahaopillisessa kokoelmassa ovat ne kerrassaan erilaisen periaatteen mukaan järjestet-tävät sarjoihin yhdessä ulkomailta myöhemmin aikoina tuotujen rahojen kanssa, ja samalla ne ovatkin muinaistutkimukselle mennyttä kalua. Tähän asti ei, paha kyllä, ole tarpeeksi huomattu arkeologian ja rahaopin (numismatiikan) erilaisia tarkoituseriä; tämä peritty tapa johtanee alkunsa niiltä ajoilta saakka, jolloin koko muinaistutkimus vielä oli kapalossa, ja olisi poistettava mitä pikemmin sen parempi. Kotimainen arkeologia on valitettavasti jo liiankin kauan tätä pe-rintötapaa seurannut. Paitse näitä muinaistutkimuksemme tärkeitä löytöjä sekä niiden ohella Ruotsissa ja Suomessa löytyjä rahoja ja mitaleja, jotka ovat meille erityisestä historiallisesta merkityksestä ja siksi ansaitsevat paikkansa suomalaisessa kansallismuseossa, paitse näitä, ei ra-haopillisella kokoelmalla, jonka sarjat saavat pääasialliset lisänsä ulkomailta tuoduista rahoista, ole niin mitään tekemistä kansallismuseon kanssa semmoisenaan, vaan on se ainoastaan oleva apukeinona yleisille historiallisille opinnoille, jos se nimittäin maassamme voi jonkunlaisen merkityksen saavuttaa. — Sama on myöskin Historiallis-kansatieteellisen museon ulkomaisen osaston laita. Vieras on sekin kansallismuseolle (Aspelin 1887: 185–186).

Eliel Aspelin tunnettiin fennomaanina, ja tässä vaiheessa elämäänsä hän korosti suomalaisen ja Suo-meaa koskevan aineiston ensisijaista merkitystä museolle jyrkemmin kuin myöhemmin. Yliopiston numismaattisessa kokoelmassa oli aineistoa kaikkialta maailmasta, mutta kyse ei ollut pelkästään siitä: kuten edellä ilmeni, Aspelin uskoi, että numismaattisesti järjestetyssä kokoelmassa rahat olivat ”muinaistutkimukselle mennyttä kalua”. Löytöjen oli nimittäin yliopiston kokoelmassa annettu se-kaantua keskenään, ja aineisto oli järjestetty vain ”rahaopillisesti”. Epäsuorasti hän tosin myönsi, ettei yliopiston museon arkeologistenkaan kokoelmien tilanne aiemmin ollut sen parempi.

Aspelinin käsitysten takia on aiheellista luoda silmäys yliopiston kulttuurihistoriallisten kokoel-mien varhaisvaiheisiin. Ne oli Turun palon jälkeen perustettu Helsingissä uudelleen vuonna 1828 nimellä Raha-, mitali- ja taidekabinetti. Nimi heijasti numismaattisen aineiston tuolloista ylivaltaa, joka johtui siitä, että metalliesineet olivat selvinneet palosta paljon paremmin kuin muut kokoelmat, jotka olivat tuhoutuneet lähes kokonaan. Kabinetin nimessä mainittu taide tarkoitti tässä yhteydessä lähinnä erilaisia artefakteja eli arkeologista, historiallista ja kansatieteellistä aineistoa. Pian tällaisen esineistön määrä nousikin niin suureksi, että 1835 sille luovutettiin yliopistorakennuksen alakerrasta tila, joka aiemmin oli ollut voimistelulaitoksen käytössä. Yliopiston viettäessä 200-vuotisjuhlaansa 1840 salin ovelle kiinnitettiin kyltti *Etnografiskt museum*. Vuonna 1875 museo nimettiin historial-lis-kansatieteelliseksi, mutta 1893 siitä tuli Valtion historiallinen museo, jossa toki myös oli esihistor-ian ja kansatieteen osastot. Nimi Kansallismuseo tuli virallisesti käyttöön, kun museo 1916 avattiin nykyisessä rakennuksessaan.

Muinaislöytöjen dokumentoimisella on Suomessakin pitkät perinteet, mutta löytöjä ei vielä 1800-luvun alkupuolella välttämättä säilytetty kokoelmissa erillisinä. Tämä koski yhtä lailla numis-maattista kuin arkeologistakin aineistoa. Oman ongelmansa muodosti Raha-, mitali- ja taidekabinetin ensimmäinen esimies J. G. Linsén, joka oli nimetty tehtävänsä lähinnä siksi, että sen katsottiin sopi-van latinistille. Kirjallisuusmiehenä ansioitunut Linsén ei kuitenkaan ollut kiinnostunut museoalasta, eikä hän näytä koskaan luetteloineen mitään saanteja – lyhyt yhteenveto vuosikertomuksessa sai riittää (Talvio 2018: 164–165). Epäjärjestyksen takia kokoelmat jaettiin hänen kuolemansa jälkeen 1849 kahteen osaan ja Kansatieteellinen museo sai oman esimiehen. Pian se myös alkoi kukoistaa aivan eri tavalla kuin Raha- ja mitalikokoelma. Tämä johtui siitä, että sen esimiehen avuksi palkattiin jo 1850 amanuenssi. Tehtävässä toimi vuosien mittaan useita suomalaisen kansatieteen ja arkeologian tutki-muksen edelläkävijöitä. Myös numismaattisessa kokoelmassa alkoi kuitenkin 1849 uusi järjestyksen

Kuva 32.1. Raha- ja mitalikokoelman ahtaaksi käynyt sali Senaatintorin laidalla. Vitriinit ovat C. L. Engelin piirtämät. Kuva on todennäköisesti ensimmäisen maailmansodan ajalta. Ikkunan ääressä istuu amanuenssi Lauri O. Tudeer. Kuva Helsingin yliopisto / Museovirasto.

kausi, ja rahalöydöt alettiin säilyttää erillisinä. Varhaisempi, sekaisin mennyt aineisto säilytettiin vitriineissä edelleenkin systemaattisessa järjestyksessä – mitäpä muutakaan sille enää olisi voinut tehdä.

Hyvin todennäköisesti Eliel Aspelinin käsitykseen yliopiston epätieteellisesti hoidetusta numismaattisesta kokoelmasta vaikutti voimakkaasti hänen vanhempi veljensä, Suomen ensimmäinen valtionarkeologi J. R. Aspelin, jolla oli hyvin huonot henkilökohtaiset suhteet kokoelman tuolloiseen esimieheen Wilhelm Lagukseen. Lagus oli myös 1884 perustetun Muinaistieteellisen toimikunnan ensimmäinen puheenjohtaja. Valtionarkeologi oli tuolloin vain toimikunnan sihteeri, ei suinkaan viraston johtaja, kuten myöhemmin. Aiemmin pohjoismaisen arkeologian henkilökohtaisena professorina toiminut Aspelin koki joutuneensa uudessa virassaan alisteiseen asemaan. A. M. Tallgren sanoi myöhemmin suoraan, että hän piti vahinkona, ettei tehtävään ollut tarjolla ketään muuta, sillä Aspelin ”ei ollut luonteeltaan virkamies” (Tallgren 1924: 37). Tätä mieltä oli selvästi myös Lagus, joka 1887 erosi puheenjohtajuudesta vastalauseena sihteerin omavaltaiselle käytökselle. Aspelinilla oli huonot välit myös useisiin myöhempiin Muinaistieteellisen toimikunnan puheenjohtajiin (Schybergson 1916: 523), erityisesti E. G. Palméiniin, joka oli hänen seuraajansa Historiallis-kansatieteellisen museon esimiehenä.

J. R. Aspelin näyttää jo varhain päättäneen estää Laguksen hoidossa olleen yliopiston raha- ja mitalikokoelman liittämisen tulevaan Kansallismuseoon – omavaltainen toimi sekin. Hänen mielestään oli ilmeisesti parempi aloittaa rahalöytöjen dokumentoiminen ja muu numismaattinen toiminta tulevassa Muinaistieteellisen toimikunnan alaisessa museossa kokonaan alusta. Vuonna 1891 hän esimerkiksi valtionarkeologin ominaisuudessa osti ruotsalaisesta huutokaupasta tulevan kansallismuseon oman numismaattisen kokoelman perustaksi valikoiman Suomen historiaan liittyviä mitaliteita ja Turussa keskiajalla löytyjä rahoja, vaikka Yliopiston kokoelmassa jo oli samanlaista aineistoa. Laguksen toive yliopiston päärakennuksen yhdessä salissa (Kuva 32.1) toimivan kokoelman yhdistämisestä kansallismuseoon oli selvästi ilmaistu hänen julkaisemassaan kokoelman historiikissa (Lagus 1888: 141–142).

Suunnitelmaan jättää yliopiston rahakokoelma Kansallismuseon ulkopuolelle lienee vaikuttanut myös se, että yliopisto oli jo 1830-luvulta alkaen lunastanut muinaislöytöjä Ruotsin vuoden 1743 lain perusteella (Talvio 2016: 26). Koska tämä vanha laki käytännössä koski vain arvometallia sisältäviä löytöjä, sillä ei tietenkään ollut samaa yleistä merkitystä kuin vuoden 1883 asetuksella, mutta sen noudattamisella oli silti autonomian alkuaikoina huomattava vaikutus muinaislöytöjen talteen saamiselle. Muinaistieteellinen toimikunta pystyi uuden asetuksen perusteella luonnollisesti lunastamaan

löytöjä paljon kattavammin, mutta ongelmana oli määrärahojen riittäminen. Siksi varoja mielellään säästettiin ohjaamalla vähemmän tärkeinä pidetyt rahalöydöt edelleen yliopistolle.

Kansallismuseon tulevaisuudennäkymiin vaikutti yllättäen myös Pariisissa asunut vaasalaissyntyinen miljonääri ja keräilijä H. F. Antell, joka kuollessaan 6. huhtikuuta 1893 jätti museolle sekä monipuoliset kokoelmansa että miljoonan markan (2021: n. 4,6 milj. euroa) rahaston. Lahjoitukseen sisältyi ainutlaatuisen arvokas Ruotsin rahojen kokoelma, mikä merkitsi myös sitä, ettei Kansallismuseon numismaattista osastoa koskeviin asioihin enää sopinut suhtautua yliolkaisesti. Lahjoituksen herättämä julkinen huomio oli ilmeisesti syynä siihen, että asetus valtion historiallisen museon perustamisesta vihdoinkin annettiin 19. elokuuta 1893.

On myös mainittava, että Eliel Aspelinin suhtautuminen numismaattisiin kokoelmiin muuttui. Tultuaan estetiikan ja nykyiskansojen kirjallisuuden professoriksi hänet nimitettiin 1901 yliopiston raha- ja mitalikokoelman esimieheksi. Perusteena oli ilmeisesti hänen kiinnostuksensa museoalaa ja myös mitalitaidetta kohtaan. Toimiessaan myöhemmin Antellin valtuuskunnan puheenjohtajana hän pyrki aktiivisesti edistämään rahakammioksi kutsutun osaston perustamista Kansallismuseoon. (Numismaattisia museokokoelmia kutsutaan usein rahakabineteiksi. J. R. Aspelin suomensi sen rahakammioksi. Sana ei kuitenkaan ole tullut yleiseen käyttöön Kansallismuseon ulkopuolella.)

32.3 Muinaistieteellinen toimikunta ja rahalöydöt ennen vuotta 1920

Edellä on esitetty, että J. R. Aspelin halusi rahalöytöjen dokumentoimisen alkavan valtion museossa ikään kuin puhtaalta pöydältä. Tähän tarjoutui mahdollisuus yllättävän pian, kun museo peräkkäisinä vuosina 1894–1897 sai kokoelmiinsa neljä 1000-luvulle ajoittuvaa rahakätköä, jotka edelleen kuuluvat maamme huomattavimpiin lajissaan. Muinaistieteellisen toimikunnan palveluksessa ei kuitenkaan ollut yhtään numismatiikan tuntijaa. Koska apua ei haluttu pyytää yliopiston kokoelmalta, valtionarkeologi turvautui vanhaan ystäväänsä, eläkkeellä olevaan luonnontieteiden opettajaan Otto Alceniukseseen (1838–1913), joka oli amatöörinumismaatikko. Alcenius julkaisikin näistä löydöistä Muinaismuistoyhdistyksen 30-vuotisjuhlan johdosta laajan ja ansiokkaan, myös Saksassa huomiodun kuvauksen (Alcenius 1901; Talvio 1985).

Alcenius laajensi tutkimuksensa koskemaan myös yliopiston kokoelmaan kuuluvia viikinkiajan länsimaisia rahoja, ja ne lainattiin häntä varten historialliseen museoon, jonka esihistorian osasto tässä vaiheessa vielä toimi Arppeanumissa. Hänen kuollessaan 75 vuoden iässä 1913 työ oli vielä kesken. Vaikka yliopiston kokoelman rahalöytöjen oli aikanaan sanottu olevan tutkimuksen näkökulmasta ”mennyttä kalua”, Alcenius saattoi todeta suurimman osan ennen vuotta 1849 sekaisin menneistä viikinkiajan länsimaisista rahoista olevan peräisin Raision (1835) ja Kuolajärven (1841) kätköistä. Koska Kuolajärven rahat olivat pääosin 1000-luvun loppuvuosilta ja myös tummaksi patinoituneita, muiden rahojen täytyi olla etupäässä Raisiosta. Tämä johtopäätös oli kuitenkin liian yksioikoinen. Kesti 1970-luvulle, ennen kuin asia huomattiin.

Myöhemmin Alcenius avusti museota mm. Turun dominikaanikonventin keskiaikaisen rahakätkön määrittämisessä, mutta hänen pyyteetön apunsa meni osittain hukkaan, sillä löytö sekaantui museossa jossain vaiheessa johonkin toiseen (turkulaiseen?) löytöön (Talvio 2011). Valtion historiallisen museon vasta perustettu rahakokoelma joutui näin ollen varsin pian kokemaan löytöjen suhteen samoja ongelmia kuin yliopiston rahakokoelma 1800-luvun alkupuolella, ja syykin oli sama: vakinaisen ja asiaa tuntevan henkilökunnan puute.

32.4 Kansallismuseon rakentaminen

Eliel Aspelinin edellä mainittu kirjoitus (1887) oli saanut vaikutteita Tanskan kansallismuseon aieman johtajan J. J. A. Worsaaen ajatuksista. 1800-luvulla oli totuttu siihen, että museot rakennettiin palatsimaisiksi, elleivät ne jo entuudestaan sijainneet vanhoissa palatseissa. Worsaaen ja Aspelinin mielestä tämä oli tarpeetonta: ”Uudenaikaisen suuremman lyseorakennuksenkin kokoinen huoneusto jo olisi tarpeeksi suuri melkoisen kauaksi aikaa,” Aspelin kirjoitti, ”jos se nimittäin suunnitellaan Worsaae’n periaatteiden mukaan – useampia tavallisen suuria huoneita, eikä mahtavia saleja. Mutta kun kuitenkin täytyy edellyttää, että tila kerran tulee ahtaaksi, niin on tärkeää, että sellainen tontti valitaan, jolle voidaan lisähuoneustoja rakentaa” (Aspelin 1887: 195). Kun hänelle jo samana vuonna avautui mahdollisuus ryhtyä suunnittelemaan Suomen tulevaa kansallismuseota yhdessä rakennushallituksen pääjohtajan Sebastian Gripenbergin kanssa, yhteistyö sujui ilmeisen hyvin.

Asia edistyi kuitenkin hitaasti, ja kesti vuoteen 1898, ennen kuin museolle saatiin sopiva tontti nykyisen Mannerheimintien varrelta. Siinä vaiheessa heräsi uudelleen myös kysymys museorakennuksen arkkitehtuurista. Nuoremman sukupolven mielestä Gripenbergin johdolla laaditut piirustukset edustivat liian vanhanaikaista tyyliä. Pitkän kiistan jälkeen päädyttiin järjestämään suunnittelukilpailu (1901), mikä lykkäsi rakentamisen aloittamisen vuoteen 1906. Taloudellisen tilanteen huonontumisen takia museo voitiin avata vasta 1916.

Vielä suurempi takaisku oli, että tilat saatiin jo ennen avajaisia todeta liian pieniksi. Syynä oli Muinaistieteellisen toimikunnan halu säästää kustannuksissa. Ensimmäisen maailmansodan aiheuttamat taloudelliset ongelmat tekivät myös lisärakentamisen pitkäksi aikaa mahdottomaksi, vaikka museota varten olikin varattu tilava tontti. Rahakammionle museon tilaongelma merkitsi sitä, että J. R. Aspelin ja hänen tuleva seuraajansa Hjalmar Appelgren-Kivalo yrittivät nyt toden teolla estää yliopiston rahaj mitalikokoelman sijoittamisen museoon.

Museon arkkitehdit, H. Gesellius, A. Lindgren ja E. Saarinen olivat suunnitelleet rahakammionle kryptamaisen tilan museon ”kirkkosalin” alle. Tämä kaunis ja valoisa sali (Kuva 32.2) oli aikanaan erinomainen esimerkki suunnittelijoidensa innovatiivisuudesta. Sen saattaa todeta saaneen vaikutteita Berliinin Kaiser-Friedrich-Museum (nyk. Bode-Museum) rahakabinetista, joka edelleen on yksi maailman johtavista alallaan. Näin hyviä tiloja ei tässä tilanteessa haluttu luovuttaa myöskään muse-

Kuva 32.2. Rahakammion näyttely viime vuosinaan Antti Nurmesniemen suunnittelemine vitriineineen. Etualalla uudempaa mitalitaidetta. Kuva O. Järvinen.

on omille rahakokoelmille, vaan Appelgren-Kivalo halusi turvallisuuskysymyksiin vedoten sijoittaa ne alakerran sijasta ullakolle. Esiinnyttyään eräänlaisena turvallisuusvastaavana hänen olisi kuitenkin voinut edellyttää tietävän, että rakennustöiden päätöstarkastuksessa kyseinen ullakkotila oli nimenomaisesti todettu sopimattomaksi arvokkaampien kokoelmien säilyttämiseen. Ullakkoa ei myöskään varojen puutteessa vielä ollut viimeistely käyttökuntoon.

Maailmansodan aikaisten turvajärjestelyjen takia sekä yliopiston että Antellin numismaattiset kokoelmat oli 1914 siirretty turvasäilöön, ja kysymys kokoelmien tiloista tuli ajankohtaiseksi vasta 1917. Appelgren-Kivalo oli nyt valtionarkeologi ja samalla myös Muinaistieteellisen toimikunnan johtaja, ja hän esitti, että yliopiston kokoelmalle rakennettaisiin lisärakennus. Näin oli toimikunta esittänyt jo J. R. Aspelinin aikana 1914 (Talvio 2016: 199–200), ja nyt lisärakentamiseen oli vielä vähemmän mahdollisuuksia kuin silloin. Opetusministeriö ei tässä vaiheessa enää halunnut tukea valtionarkeologia, ja vuoden 1919 alussa se ilmoitti, että yliopiston raha- ja mitalikokoelma voidaan siirtää sille alun perin suunniteltuun tilaan Kansallismuseon kirkkosalin alle.

Numismaattiset kokoelmat pääsivät Kansallismuseossa lopulta niille suunniteltuihin tiloihin, sillä niillä oli tuohon aikaan vaikutusvaltaisia tukijoita niin yliopiston kuin Antellin valtuuskunnan ja Suomen Numismaattisen Yhdistyksenkin piirissä. Museon ullakolle päättyi vain entisen Historiallis-kansatieteellisen museon ”eksoottinen” osasto. Vaikka Eliel Aspelin oli 1887 pitänyt sitäkin vieraana kansallismuseolle, se oli otettu huomioon hänen yhdessä Gripenbergin kanssa tekemissään suunnitelmissa.

32.5 Yliopiston numismaattiset kokoelmat osana Kansallismuseota

Rahakammion hoitajaksi saatiin lokakuusta 1920 alkaen palkata intendentti. Virkaan pätevyityi lyhyessä ajassa kivikaudesta väitellyt C. A. Nordman, jota numismatiikka tosin ei suuremmin kiinnostanut. Kokoelmien muutto saattoi tapahtua vuonna 1921, mutta uudet näyttely- ja säilytyskaapit valmistuivat vasta 1925, jolloin myös Antellin numismaattinen kokoelma siirrettiin uusiin tiloihin Ritarihuoneen alakerran entisestä pankkiholvista.

Uudella intendentillä oli luonnollisesti paljon tekemistä, mutta hänellä riitti silti aikaa myös julkaista 200-sivuinen *Karelska järnåldersstudier* (1924), jolle Raudun aarre (1922) tarjosi lähtökohdan. Sen lisäksi Nordman kokosi rahakammion ensimmäisen, vuonna 1927 avatun näyttelyn, joka oli sijoitettu yliopiston vanhoihin vitriineihin. Kokoelman saanneista hän ei kuitenkaan ehtinyt pitää luetteloa, vaan se oli jälkikäteen konstruoitava verifikaateista.

Nordmanin siirryttyä 1930 historian osaston johtajaksi hänen seuraajakseen rahakammiossa tuli Helmer Salmo. Rahakammio oli historian osaston alainen, ja Nordman antoi nyt Salmon tehtäväksi yliopiston kokoelman järjestämisen. Sitä työtä Salmo ilmeisen uutterasti tekikin, kunnes hänelle 1938 avautui mahdollisuus päästä intendentiksi esihistorian osastolle. Arkeologina häntä kiinnostivat viikinkiajan rahat, joita koskevasta julkaisusta *Deutsche Münzen in vorgeschichtlichen Funden Finnlands* (1948) hänet nykyään Suomen ulkopuolella parhaiten muistetaan. Teoksessa on julkaistu Alceniuksen aikanaan järjestämä kokoelma lisätynä muutamalla uudemmalla löydöllä. Salmo oli kuitenkin ymmärtänyt väärin eräitä Alceniuksen järjestelyjä, mikä sekoitti kokoelman tilannetta entisestään (Talvio 2002: 145–146).

Salmon seuraajaksi suunnitellun Esa Kahilan kaaduttua talvisodassa rahakammion intendentiksi nimitettiin arkeologi Jouko Voionmaa. Valinta ei ilmeisesti nauttinut yleistä luottamusta (Edgren 2013: 110). Voionmaan julkaisu Viipurin Uusiportin suuresta keskiaikaisesta rahalöydöstä ei myös-

kään saanut kovin hyvää vastaanottoa (Rasmusson 1949), mikä ilmeisesti vaikutti siihen, että hän melko pian luopui lähes kokonaan numismatiikan tutkimuksesta ja keskittyi Suomen uudemman mitalitaiteen propagoimiseen.

Intendentti Pekka Sarvas teki 1976–2000 parhaansa rahakammion tieteellisen arvostuksen palauttamiseksi, unohtamatta myöskään mitalitaidetta. Sarvaan aikana rahakammioon saatiin jälleen myös perusnäyttely, jossa rahojen ja mitalien ohella esiteltiin kunniamerkkejä. Museovirasto piti asiaa tärkeänä, mikä ilmenee siitäkin, että vitriinit tilattiin professori Antti Nurmesniemeltä (Kuva 32.2).

Sen jälkeen, kun yliopiston raha- ja mitalikokoelma oli tullut Muinaistieteellisen toimikunnan alaisuuteen, keskiaikaa varhaisemmat rahalöydöt on periaatteessa aina liitetty esihistorian kokoelmiin, ilman että niistä välttämättä on edes ilmoitettu rahakammion. Keskiajan rahojen osalta käytäntö on vaihdellut. Esimerkiksi kirkkolöytöjen keskiaikaiset rahat ovat yleensä päätyneet rahakammioon yhdessä uudemman ajan rahojen kanssa. Rahojen määrittämisessä arkeologit ovat kuitenkin lähes aina joutuneet turvautumaan rahakammion apuun, sillä siihen tarvitaan erikoistumista ja alan kirjallisuuden tuntemusta. Melko hiljattain on Suomesta esimerkiksi löydetty ensimmäistä kertaa Afganistanin alueelta oleva viikinkiaikainen raha (Ehrnsten 2017: 8). Eksoottisten harvinaisuuksien ohella ongelmia tuottavat erilaiset löydöissä esiintyvät rahajäljitelmät, joista osa saattaa olla paikallisestikin valmistettuja (esim. Talvio 2021). Viikinkiajan islamilaiset rahat tuottavat myös vaikeuksia, koska ne ovat hyvin usein fragmentaarisia.

Aiemmin ongelmia oli vähemmän, kun esihistoriallisia rahoja löytyi suhteellisen harvoin. Useimmiten ne olivat peräisin myöhäisrautakautisista kalmistoista. Rahakätköjen löytyminen ei sekään ennen ollut tavallista: niitä tunnetaan koko 1900-luvun ajalta vain parikymmentä eikä 1970- ja 1980-luvuilta yhtään (Talvio 2002: 38). Esihistoriallisten löytörahojen määrittäminen ei siten työllistänyt rahakammiota kovin paljon, ja sitä helpotti, että kaikki rahakammion vakinaiset intendentit ovat olleet koulutukseltaan arkeologeja.

Tilanne muuttui vuoden 2010 tienoilla ratkaisevasti, kun metallinetsinharrastuksen nopea yleistyminen moninkertaisti lyhyessä ajassa Suomen rahalöydöt, sekä esihistorialliset että myöhemmät (Ehrnsten 2018). Rahakammio olisi tässä tilanteessa tarvinnut kaiken työvoiman, joka sillä silloin oli, mutta juuri näihin aikoihin Museoviraston henkilökuntaa ryhdyttiin valtion säästötoimien takia karsimaan. Rahakammio menetti yhdellä kertaa kaksi kolmesta työntekijästään: samaan aikaan, kun tämän kirjoittaja 2017 jäi eläkkeelle, sai myös toinen kahdesta muusta jättää työnsä. Jäljellä on vain intendentti Frida Ehrnsten, jonka odotetaan edelleen vastaavan kaikkien Museovirastoon lähetettävien rahalöytöjen määrittämisestä, sen lisäksi että hänen on pidettävä järjestyksessä Suomen vanhinta museokokoelmaa.

Jo tätä ennen, 2015, rahakammio oli menettänyt oman näyttelynsä ja sille aikanaan suunnitellun salin. Sen jälkeen Suomen museoissa on vain kaksi merkittävää numismaattista näyttelyä (Turussa ja Vaasassa), eikä kumpikaan niistä ole rahakammioon verrattava. Myös Ruotsin rahakabinetilla on ollut epäonnea, sillä se on saanut luopua edustavista tiloistaan Tukholman kuninkaanlinnan naapurissa. Ruotsissa kabinetin toimintaa on siitä huolimatta haluttu kehittää. Sen henkilökuntaan kuuluu edelleen johtajan lisäksi intendentti, neljä antikvaaria, kaksi museopedagogia ja konservattori. Kuten nimestä *Ekonomiska museet – Kungl. myntkabinettet* ilmenee, kyseessä on museo eikä pelkkä ”yksikön” osa kuten meillä. Kokoelmien kattavuudessa ja kansallisessa merkittävydessä ei kuitenkaan ole Helsingin ja Tukholman välillä oleellista eroa.

Suomen kansallismuseon numismaattisille kokoelmille antaa vastoinkäymisistä huolimatta toivoa niiden yhteys yliopistoon. Helsingin yliopistossa ei 1970-luvun jälkeen ollut pitkään aikaan muuta numismatiikan opetusta kuin Åbo Akademin yleisen historian professorin Patrick Bruunin (1920–2007) ajoittaiset dosenttiluennot Rooman numismatiikasta. Mika Lavennon tuella numismatiikan opetus on 2000-luvulla kuitenkin alkanut uudelleen. Se on käsitellyt sekä yleistä numismatiikkaa että

rahalöytöjä. Esihistoriallisten löytöjen ohella huomion kohteeksi ovat tulleet keskiajan rahalöydöt, joissa niissäkin riittää edelleen tutkimista. Huomionarvoinen tutkimusaihe on myös Venäjältä ja etenkin keisarikunnan itäisiltä raja-alueilta 1800-luvun kuluessa saatu aineisto. Numismatiikka on monissa muissakin Euroopan yliopistoissa osoittautunut suosituksi aiheeksi, ja todennäköisesti sen asema meilläkin vähitellen vahvistuu.

Lähteet

- Alcenius, O. 1901. Fyra anglosachsisk-tyska myntfynd i Finland (1894–1897), *Suomen Muinaismuistoyhdistyksen Aikakauskirja* 21(2).
- Aspelin, E. 1887. Suomalainen Kansallismuseo – Asiasta joka on päivänkohtaiseksi tuleva. *Suomen Muinaismuistoyhdistyksen Aikakauskirja* 8: 173–196.
- Edgren, T. 2013. *Carl Fredrik Meinander – Arkeolog med perspektiv*. Helsingfors: Museiverket.
- Ehrnsten, F. 2017. Vuoden 2016 rahalöytöjä. *Numismaattinen Aikakauslehti* 2017: 6–11.
- Ehrnsten, F. 2018. Metalldetektorer och myntfynd i Finland. En översikt över fynden åren 2013–2017, *Nordisk Numismatisk Unions Medlemsblad* 2018: 5–13.
- Lagus, W. 1888. *Historik öfver finska universitetets Mynt- och medaljkabinett 2* (Numismatiska anteckningar I(2). Bidrag till Kännedom af Finlands Natur och Folk 43), Helsingfors.
- Rasmusson, N. L. 1949. Till diskussionen om de baltiska mynten under senmedeltiden. *Nordisk Numismatisk Årsskrift* 1947: 155–159.
- Schybergson, M. G. 1916. *Carl Gustaf Estlander: lefnadsteckning*. Helsingfors: Svenska Litteratursällskapet i Finland.
- Tallgren, A. M. 1924. *Museomiehen työpöydältä*. Helsinki.
- Talvio, T. 1985. Die Erforschung der deutschen Münzen in den wikingerzeitlichen Funden Finnlands. *Hamburger Beiträge zur Numismatik* 30/32, 1976/78: 47–53.
- Talvio, T. 2002. *Coins and Coin Finds in Finland AD 800–1200*. Iskos 12.
- Talvio, T. 2011. A coin hoard from the Turku Dominican convent (1901). Teoksessa J. Haarala, J. Harjula & M. Helamaa (toim.) *Times, Things & Places: 36 essays for Jussi-Pekka Taavitsainen*: 152–165. Turku.
- Talvio, T. 2014. *Rahakammion aarteet*. Helsinki: Museovirasto.
- Talvio, T. 2016. *Suomen kansallismuseo: Ikkuna menneeseen ja tulevaan*. Helsinki: Museovirasto.
- Talvio, T. 2018. Antiikin rahat Helsingin yliopiston kokoelmassa. Teoksessa Kuivalainen, I., L. Pietilä-Castrén & H. Selkokari (toim.) *Utile Dulci – Antiikin kulttuurin opetuksesta ja harrastuksesta*. Taidehistoriallisia tutkimuksia 50: 155–176. Helsinki: Taidehistorian seura.
- Talvio, T. 2021. Finnish imitations of Byzantine coins. *Nordisk Numismatisk Årsskrift*, Ny serie 2: 143–156.